

КОЛОРИТНІ ЛЮДСЬКІ ХАРАКТЕРИ В ПОВІСТІ. УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ, ГУМОРИСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ НАРОДНОГО ПОБУТУ Й МОРАЛІ

Мета (формування компетентності): *предметні*: навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культуру зв'язного усного мовлення; мислення; *ключові*: (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; комунікативну: навички роботи в групі; спілкування в колективі та толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційну: навички систематизування отриманої інформації та самостійного її здобуття; навички роботи з книгою; загальнокультурну: естетичний смак та зацікавленість читанням, світогляд.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет І. Нечуя-Левицького, текст повість «Кайдашева сім'я», ілюстрації

*Українське життя — то не початий рудник, що десь під землею,
хоч за його вже бралися такі високі таланти, як Шевченко...*

І. Нечуй-Левицький

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Завдання: установіть відповідність між датою та подією

1866-1873 рр. Народився у Стеблеві Канівського повіту Київської губернії у родині священника.

1848-1852 рр. Навчався в Богуславській бурсі.

1861-1865 рр. Продовжив студії у Київській духовній семінарії.

25 листопада 1838 р. Навчався у Київській духовній академії.
Перші письменницькі спроби.

15 квітня 1918 р. Учителював у Полтавській семінарії.

1868 р. Працював учителем гімназій у Каліші і Седлеці (Польща), де написав твори «Рибалка Панас Круть», «Причепа», «Хмари».

1885 р. У Галичині надрукував повість «Дві московки» (уперше підписана ім'ям І. Нечуй).

1853-1859 рр. У Кишиневі (Молдавія) викладав російську мову та літературу, історію, географію, логіку. Написав твори «Микола Джеря», «Бурлачка», «Кайдашева сім'я», «Баба Параска та баба Палажка».

1873-1884 рр. Вийшов у відставку й оселився у Києві. Написав «Князь Єремія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговський», «На Кожум'яках», «Старосвітські батюшки та матушки», «Афонський пройдисвіт».

Став членом київської Громади, що була центром національно-культурницької роботи у 70-90 рр. XIX ст.

1865-1866 рр. Помер у Дегтярівській богадільні.

III. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ УРОКУ

1. Вступне слово учителя

Більше ніж століття відділяє нас від часу написання І. Нечуєм-Левицьким повісті «Кайдашева сім'я», але життя героїв, їхні вчинки і поведінка хвилюють нас і зараз. У чому ж секрет такого довголіття літературного твору? Мені здається, найперше, у художній майстерності автора. І. Нечуй-

Левицький не бере предметом дослідження якихось визначних, незвичайних подій, не кидає своїх героїв у вир випробувань. Він показує буденне сімейне життя, день за днем, рік за роком. І відзначає, що не всі можуть пройти випробування часом та «сімейними війнами» і зберегти при цьому гідність, поетичну душу.

Повість уперше надруковано в журналі «Правда» 1879 року. Ще перед тим, як повість почала друкуватися, Нечуй-Левицький почав клопотатись про дозвіл на її видання в Росії, але царська цензура ставила всілякі перепони, вказуючи на ряд «предосудительных мест» твору та висуваючи інші претензії. Тільки 1886 року дозвіл на друкування повісті був даний за умови вилучення «в ней автором всех неудобных мест» відзначених цензурою. Унаслідок цього в 1887 році вийшло в Києві видання «Кайдашевої сім'ї» з низкою цензурних купюр, авторських переробок та скорочень. Зокрема було перероблено початок і кінець твору.

Тексти наступних прижиттєвих публікацій повісті (1894 та 1906 рр.) майже не відрізняються від видання 1887 року.

2. Короткі інтерв'ю учнів про оцінку повісті талановитими людьми (Випереджувальне завдання)

* І. Франко писав: «Кайдашева сім'я» з погляду на високоартистичне змалювання селянського життя і добру композицію належить до найкращих оздоб українського письменства».

* М. Рильський: «Жодна література світу, скільки мені відомо, не має такого правдивого, дотепного, людяного, сонячного, хоч дещо і захмареного тугою за кращим життям, твору про трудяще селянство...».

* М. Коцюбинський: «Читав — наче погожу воду у спеку пив, яке знання народних звичаїв, народного життя».

3. Гра «Доміно»

На картках розміщено сюжетні елементи. У потрібній послідовності скласти доміно.

ЛИШЕ РОДИННІ СТОСУНКИ ТА СУПЕРЕЧКИ —
ОДРУЖЕННЯ КАРПА — СТОСУНКИ МІЖ НЕВІСТКОЮ
МОТРЕЮ ТА СВЕКРУХОЮ — СВАТАННЯ ЛАВРІНА —
ОДРУЖЕННЯ ЛАВРІНА — СТАВЛЕННЯ СВЕКРУХИ ДО
ДРУГОЇ НЕВІСТКИ — ВТЕЧА МЕЛАШКИ — СВАРКИ МІЖ
СІМ'ЯМИ БРАТІВ.

4. Робота в групах

1-ша група досліджує композицію повісті

Експозиція: знайомство з місцем дії, персонажами твору, розмова братів про дівчат.

Зав'язка: одруження Карпа з Мотрею.

Розвиток дії: життя родини в постійних сварках.

Кульмінація: через копійчаного глечика Мотря Кайдашисі вибиває око.

Розв'язка: груша всохла і всі помирилися.

2-га група визначає проблематику твору

- * добро і зло;
- * кохання і сімейні стосунки;
- * взаємини батьків і дітей;
- * людська гідність та свобода;
- * віра в Бога й народна мораль.)

5. Бесіда з учнями

* Назвіть головних та другорядних героїв повісті. (*Головні герої: Омелько Кайдаш — голова сім'ї, Маруся Кайдашиха,*

їхні сини — Карпо і Лаврін, невістки — Мотря і Мелашка. Другорядні — Параска Гришиха та Палажка Солов'їха)

* Хто з героїв вам найбільше сподобався і чому?

6. Повідомлення учениці про реалізм (випереджувальне завдання)

Реалізм — мистецький напрям XIX століття, що зображував типові характери в типових обставинах, прагнучи до глибокого й панорамного змалювання життя в його закономірностях і суперечностях. Його основні ознаки:

* соціальна зумовленість характеру людини, змалювання згубного впливу антигуманного світу на вчинки і долю героїв;

* історизм у відтворенні явищ дійсності (бачення історичної перспективи, взаємодія минулого, теперішнього і майбутнього);

* психологізм — відтворення внутрішнього світу героїв; гуманізм — співчуття і протест проти всіх форм соціального і духовного поневолення людини.

Ці прикмети реалізму знайшли своє втілення у повісті, де письменник показав змізерніння особистості, домінування Кайдашів, відсутність глибоких життєвих ініціатив, які б давали широкий простір думкам і почуттям. У «Кайдашевій сім'ї» письменник заговорив не тільки про занепад споконвічно високої ролі батька в українському суспільстві, не тільки показав зло, яке оселилося в людському серці й дало страшні плоди, не лише вдався до змалювання контрастних пар літературних героїв, щоб увиразнити типові образи українських селян, а й показав, за словами літературознавця Володимира Панченка, «людей, які не сміються», адже щирого сміху в повісті нема. Твір «населений» дуже серйозними, навіть похмурими людьми. Лише інколи пробує жартувати Лаврін, а Мотря й Кайдашиха якщо й сміються, то хіба що зі злістю. Їм не до сміху, оскільки вони — учасники великої родинно-побутової війни, якій не видно кінця.

Звісно, Нечуй-Левицький разом з художніми персонажами сміється крізь сльози, адже показує руйнування традиційних підвалин життя українського селянства, моральний занепад і духовну деградацію поневоленого народу.

7. Аспекти конфлікту між старшим і молодшим поколінням (на дошці)

Батьки	Діти
Розпад патріархальних традицій, родинних взаємин	Нікчемність причин «хатньої» війни»
Капіталізація і соціальне розшарування на селі	Тяглість кріпацької свідомості в нових пореформених умовах
Система морально-етичних підтиском життєвих обставин	Виродження кращого в людині цінностей народу
Високе призначення людини на землі, її вроджена духовна краса	Деградація і моральний занепад, неможливість протистояти буденності
Поетичність української природи	Прозаїчність і безпросвітність сільських буднів
Зовнішня комічність сюжетних ситуацій	Їхній істинний трагедійний зміст

8. Мова повісті. Художні засоби

Коментар вчителя. І. Нечуй-Левицький високо цінував народну творчість і щоразу звертався до її невичерпних джерел. Мова повісті «Кайдашева сім'я» рясно пересипана, мов перлами, народними афоризмами, приказками, дотепами, піснями. Правда, ці народні вислови дуже часто бувають «з перцем».

Учні зачитують приклади з тексту повісті.

* Старий Кайдаш: «В гурті каша їється, а гуща дітей не розгонить»;

* Лаврін: «Хоч між дровами, аби з чорними бровами»;

* Кайдашиха «розпустила на всю хату мед язиком»;

* Кайдашиха Мелашці: «Будь же, дочко, здорова, як риба, гожа, як рожа, весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля»;

* Балашиха: «У нас була, як рожа цвіла, а тепер така стала, як квітка в'яла»

* Мотря: «В мене свекруха — люта змія: ходить по хаті, полум'ям на мене дише, а з носа гонить дим кужелем».

Коментар вчителя. Мова повісті «Кайдашева сім'я» багата на порівняння, що служить, разом з іншими художніми засобами, успішній реалізації ідеї.

Учні зачитують приклади художніх засобів у повісті

Порівняння: «Червоний перець у горілці дражнив його, наче цяцька малу дитину»; Кайдашиха «стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині»; Мотря «теліпалася на стіні, наче павук на павутинні»; Мелашка «затріпала рученятами, неначе пташка крилами».

Гіперболи: Мелашка «виплакала всі сльози, що зібрались за всі жнива і полила ними материн садок».

Епітети: «під її солодкими словами ховається гіркий полин».

Метафори: «горщик завищав, застогнав», « в хаті гризла Мелашку свекруха».

Синоніми: «вони разом верещали, гвалтували, лаялись», «свекруха з невісткою пищали, гавкали, сичали, репетували, кляли, наробили галасу».

Коментар вчителя. А чого варта та сцена, коли «не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалась до тину стара відроока Кайдашиха...». Використаний тут, з одного боку, прийом

паралелізму, заперечного порівняння, а з іншого — урочистий «батальний» тон для опису нікчемної сварки створюють неперевершену комічну картину, хоч і з відтінком суму.

Тож очевидна велика художня майстерність І. Нечуя-Левицького у використанні всіх художніх засобів мови, у вираженні авторської позиції людина не повинна втрачати самоповаги за будь-яких обставин і разом з тим поважати право на власну гідність.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО

1. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

* Чи щирий сміх викликає читання повісті «Кайдашева сім'я»? *(Ні, сміх цей гіркий. Письменник з такою художньою майстерністю змалював дрібно власницький побут українського села, щоб ми від душі посміялись і разом з тим здригнулися від жаху. Ми ж знаємо, що українці — народ добрий, щедрий, привітний, гостинний. Але стає зрозумілим, що постійні злидні зробили їх дріб'язковими, виховували жорстокість, злість, бездушність, заздрість.)*

* Чого повчає нас ця повість? *(Повість учи́ть нас, що людина, незважаючи на соціальні умови, повинна бути великодушною, повинна розуміти оточуючих, щоб ніякі причини, перешкоди, труднощі не змогли б зробити з неї егоїста та власника. Тож будемо цінувати родинні стосунки, підтримувати одне одного, бо дружба та злагода між членами родини це запорука спокійного, довгого, щасливого життя.)*

* Чому «Кайдашеву сім'ю» називають повістю-хронікою? *(Ця повість замикає у своїх межах картини життя однієї селянської родини, зображує в хронологічній послідовності події, що відбуваються в ній.)*

2. Гра «Чи уважний ти читач?»

Учні об'єднуються у дві команди, відповідають на запитання на картках.

I команда

* Хто був главою в сім'ї? (Кайдашиха) Чому? (Омелько випивав, був слабкодушним.)

* Чи добре вчинила Кайдашиха, переклавши всю роботу на Мотрині плечі? (Ні, адже двом господаркам було б набагато легше справлятися з господарством. Старше покоління у всьому повинно показувати приклад молодим).

* Який засіб сміху використовує автор, показуючи, як саме Кайдашиха їде до Балашів? (Гумор, доброзичливий сміх.)

* Чи однаково ставилася Маруся до внуків від Лавріна і до внуків від Карпа? (Ні, любила внуків від Лавріна.)

II команда

* Коли і чому заплакала Мотря? Чи знайшла вихід із ситуації? (Заплакала, коли Кайдашиха купила їй поганий одяг, але довго не журилась, одягла крам свій дівоцький.)

* Хто в сім'ї заробляв гроші? (Батько, був добрим стельмахом.)

* Як ви розумієте слова Омелька, що діти «загнали його на піч»? (Почали самі господарювати, не слухаючись батька.)

* Чому Кайдашиха так тяжко заповзялася на молоду невістку? (Боялася, щоб та не уподібнилася до Мотрі.)

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

* Мені було смішно, коли...

* Мені було сумно, коли...

* Найбільше мене вразило...

2. *Заключне слово вчителя.*

«Кайдашева сім'я» — один із найпопулярніших творів української класичної літератури. Ще за радянських часів було зроблено кілька дуже вдалих радіоп'єс за цією повістю. Івану Нечую-Левицькому вдалося створити яскраві характери, вхопити найхарактерніші риси селянської мови. А головне — автору вдалося відтворити складне й трагічне явище — повільний, але невідворотний занепад української сім'ї. Твір сповнений гумору, але загальне враження від «Кайдашевої сім'ї» важке. Чомусь здається, що повість розповідає й про нашу сучасність. Швидше за все, чимало сучасних українських сімей упізнають себе в Кайдашах.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виписати по дві цитати до головних персонажів повісті.